| **tekst en geweven franje** *Mirja Wark* • **foto's** *Mirja Wark en Henk Beukers* |

Weefgetouwtje uit Portugal

SPECIAAL OM FRANJE OP TE WEVEN

Aan het einde van de eerste textielreis van Handwerken zonder Grenzen naar Portugal, nu alweer twee jaar geleden, kreeg ik van de groep een weefgetouwtje cadeau.
Het is speciaal geschikt om franje op te weven. Zoals dat gaat met die dingen, probeer je het thuisgekomen onmiddellijk uit. Je wilt weten of en hoe het werkt en daarna verdwijnt het uit het gezichtsveld. Tijdens de voorbereidingen voor de inmiddels al vijfde reis, aanstaande september, dacht ik eraan terug. Het was snel gevonden en ik werd weer helemaal gegrepen door de eenvoud en de mogelijkheden. Weer zette ik een kettinkje op en sindsdien krijg ik het ene na het andere idee. Je komt tot de raarste probeersels! Gelukkig mogen we van de mode weer naar hartenlust decoreren en versieren. De toepassingen zijn eindeloos.
In dit artikeltje wil ik u kennis laten maken met een vorm van weven die voor de verandering nu eens snel resultaat geeft en waar slechts een eenvoudig weefkammetje voor nodig is.

De franje aan de Arraiolostapijten

Tijdens onze rondreis door Portugal zagen we in Arraiolos, en later in Lissabon, vrouwen op grove jute de befaamde Arraiolostapijten borduren; zie het artikel in Handwerken zonder Grenzen 1/2001. Bijna alle producten, van kussens en lopers tot grote vloerkleden, waren rondom afgewerkt met een lussenfranje. De franje bleek te bestaan uit doorgetrokken inslagen aan één kant van een geweven bandje.
In een aantal werkplaatsen zagen we een speciaal franjeweefgetouw. Zo'n getouw bestaat uit een kleine, lage, smalle tafel met achterop een paaltje met een gat bovenin en vooraan een weefkam. De weefkam is niet meer dan een houten plankje met afwisselend gaten en verticale gleuven; de gaten zitten in het midden van de spijlen tussen de gleuven. De weefster zit op een laag beschilderd stoeltje vóór de weefkam.

Op de foto, gemaakt in een van de werkplaatsen die we bezochten, een professioneel franjegetouw van achteren bekeken met een typisch Alentejobeschilderd stoeltje. Duidelijk is de paal met het gat te zien, de weefkam en enkele meters franje. De steen voorkomt verschuiven van de weefstoel.

Een geborduurd Arraiolostapijt met geweven franje.

Het weefgetouwtje dat ik kreeg (het is gekocht in de verkoopruimte van de fabriek) is een miniatuuruitvoering van de franjeweefgetouwen zoals die in de fabriek in gebruik waren. Ik stel me voor dat een Portugese borduurder/ster die voor zijn/haar eigen plezier een kleed borduurt, óók op zo'n klein ding werkt. De mogelijkheden zijn identiek aan die van de grotere getouwen.
Het weefgetouwtje bestaat uit vier houten onderdelen die mooi ambachtelijk gemaakt zijn. De basis is een langwerpige grondplank met aan de voorkant dwars een gleuf en twee gaten middenachter. In de gleuf aan de voorzijde past de weefkam. Van mijn getouwtje is die prachtig gefiguurzaagd in de vorm van een hart; zie foto. Deze weefkam heeft zes gleuven en vijf spijlen met een gaatje, dus geschikt voor elf kettingdraden. In de twee gaten achter passen de pennetjes die onder het paaltje met het gat uitsteken. Dit paaltje heeft een slanke hals waardoor de paalsteek goed blijft zitten. Het vierde onderdeel is een franjelatje. De breedte van het latje bepaalt de lengte van de franje.

Het Portugese miniatuurfranjeweefgetouwtje. Om je een idee te geven van het formaat: de lengte van de grondplank is 30 cm, de hoogte van de paal 26 cm.

Franje weven in Portugal

❖ *Opzetten*

Een Lusitaanse borduurster wilde ons wel laten zien hoe het franjeweven gedaan wordt. Ze gebruikt voor de ketting en voor de inslag een dikke, getwijnde wol, dezelfde waarmee ze de tapijten borduurt. Ze kiest de kleuren voor het bandje. De buitenste draden in de kleur van de franje. De meeste franjes zijn gemaakt met zes, acht of iets meer kettingdraden, afhankelijk van de lengte van de franje. Die hangt weer af van de maat van het product dat afgewerkt wordt. Een kussen zal een kortere franje krijgen dan een groot vloerkleed. Ze legt alle bolletjes samen in een bak achter het getouw. Dan trekt ze alle draden samen door het gat in het achterste paaltje en rijgt ze door de weefkam. Als alle draden ingeregen zijn knoopt ze de uiteinden vóór de weefkam samen. Ze legt ook het begin van de inslagdraad in deze knoop vast. Bij het achterste paaltje zet ze de draden vast door een paalsteek (mastworp) rond de kop van het paaltje te maken. Ze zorgt dat er ongeveer een halve meter tussen het begin van de ketting en de weefkam overblijft.

❖ *Weven*

De weefster gebruikt haar linkerhand om de ketting op spanning te houden. De eerste sprong maakt ze door de bos kettingdraden op te tillen. De gleufdraden worden mee omhoog getrokken en de gatdraden blijven onder. De tweede sprong maakt ze door de bundel draden omlaag te bewegen. De gleufdraden worden mee omlaag getrokken en de gatdraden blijven boven. Afwisselend maakt ze inslagen in deze beide sprongen.

De inslag bestaat uit materiaal dat identiek is aan de ketting. Het inslagmateriaal ligt links van de weefster op een bolletje gewonden in een bakje. In haar rechterhand heeft de weefster het franjelatje; een houten latje van 18 centimeter lang met een afgeronde kop. De weefster kan kiezen uit verschillende breedtes voor een andere lengte franje. Drie, vier of zes centimeter zijn gebruikelijke maten.

Ze maakt de eerste sprong. Door de open sprong brengt ze de kop van het latje van rechts naar links. Daar neemt ze de inslagdraad op de kop van het latje en brengt het weer naar rechts. Doordat de inslagdraad om het latje ligt trekt het latje deze mee. De inslaglus blijft om het latje liggen. Nu brengt ze de linkerhand omlaag om de tweede sprong te maken. Het latje gaat weer de sprong in vanaf rechts, duwt de vorige inslag vast en de sprong open. Vanaf de linkerzijde neemt ze weer een lus rond het latje mee terug naar rechts. De inslaglussen stapelen zich op rond het latje, samen met het geweven bandje. Na een poosje weven raakt het latje vol en de eerste lussen glijden er aan de onderzijde vanaf. De weefster let erop dat de inslagdraad steeds even strak om het latje opgenomen wordt.

Doordat de draden door het gat in het paaltje via de paalsteek toch een beetje slippen hoeft ze de ketting nooit te 'lossen'. De franje bestaat dus uit een geweven bandje waarvan de rechter zijkant inslaglussen heeft. Als de weefster op dreef is zie je de sliert franje gewoon groeien.

Door het optillen van de dradenbos ontstaat de eerste sprong; boven de gaatjes.
Het franjelatje wordt altijd vanaf rechts in de sprong gestoken.

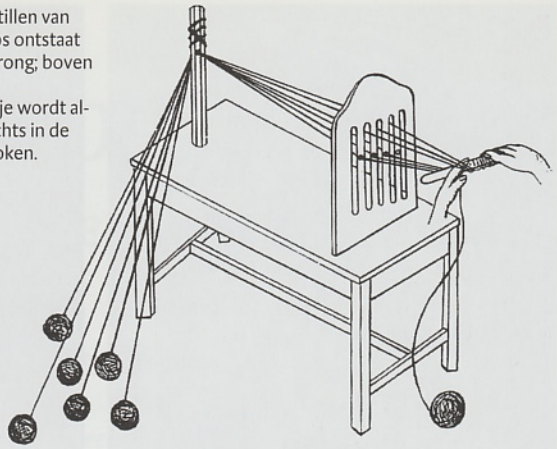

Door de dradenbos omlaag te brengen ontstaat de tweede sprong; onder de gaatjes. De inslag wordt aan de linkerkant om het franjelatje gelegd en teruggehaald door de sprong.

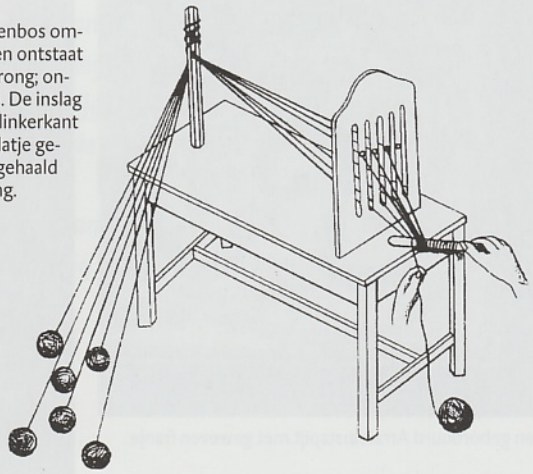

Opstelling professioneel franjegetouw.

Deze tekeningen zijn overgenomen uit *História e Técnica dos Tapetes de Arraiolos* van F. Baptista de Aliveira.

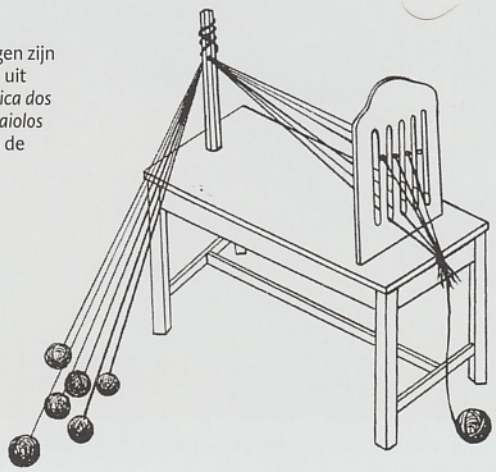

❖ *Opnaaien*

Bij geborduurde kleden wordt de rand vrijgelaten van borduurwerk. Voor het afwerken vouwt men de stof naar boven toe om en zet de zoom vast. Hier bovenop naait men de franje vast.

De directeur van de Galerias Arraiolos zegt dat hij net zo lief geen franje aan de kleden zet want het is het eerste deel dat verslijt. Ze kunnen het overigens snel vervangen, dat is niet moeilijk. Zijn tegenzin heeft nog een ander argument: de lusjes van de franje leveren struikelgevaar op voor dames met hoge hakken!

Zelf franje weven

❖ Getouwtje of enkele weefkam

Ook zonder dit speciale Portugese franjegetouwtje kun je zelf franje weven: met een gewoon weefkammetje. Het vergemakkelijkt het weven aanzienlijk als je een methode kan verzinnen om de weefkam vast te zetten. Ik zet het grondplankje van mijn franjegetouwtje met een houtklem aan de tafel vast.

❖ Materiaalkeuze

Voor de ketting is in principe elk materiaal te gebruiken, maar pluizige wol of breekbaar garen kunnen beter vermeden worden. Een beetje elastisch materiaal knijpt de franje goed vast. Wol en katoen zijn de eerste keuze. Voor de inslag die de franje gaat vormen mag u naar hartenlust experimenteren. Wol, linnen, zijde, katoen, raffia, plastic, papier of wat u ook maar verzint. Probeer eens te werken met een dubbele draad die twee kleuren of twee materialen bevat. Stijve garens als linnen en raffia, slappe draden als zijde en viscose of samengestelde draden geven heel verschillende effecten. Probeer eens wat het effect is als je werkt met garen met een overtwist. Door kralen, knoopjes of schelpjes aan de draad te rijgen wordt de franje mooi zwaar en geschikt om tuintafelkleedjes op zijn plek te houden. Je kunt de kraaltjes ook steeds aan het gladde zelfkantje van het bandje houden.

Erg gladde garens zoals viscose zijn moeilijk te verwerken. De laatste kettingdraad die tegen de franjes ligt wil dan nog wel eens weglopen.

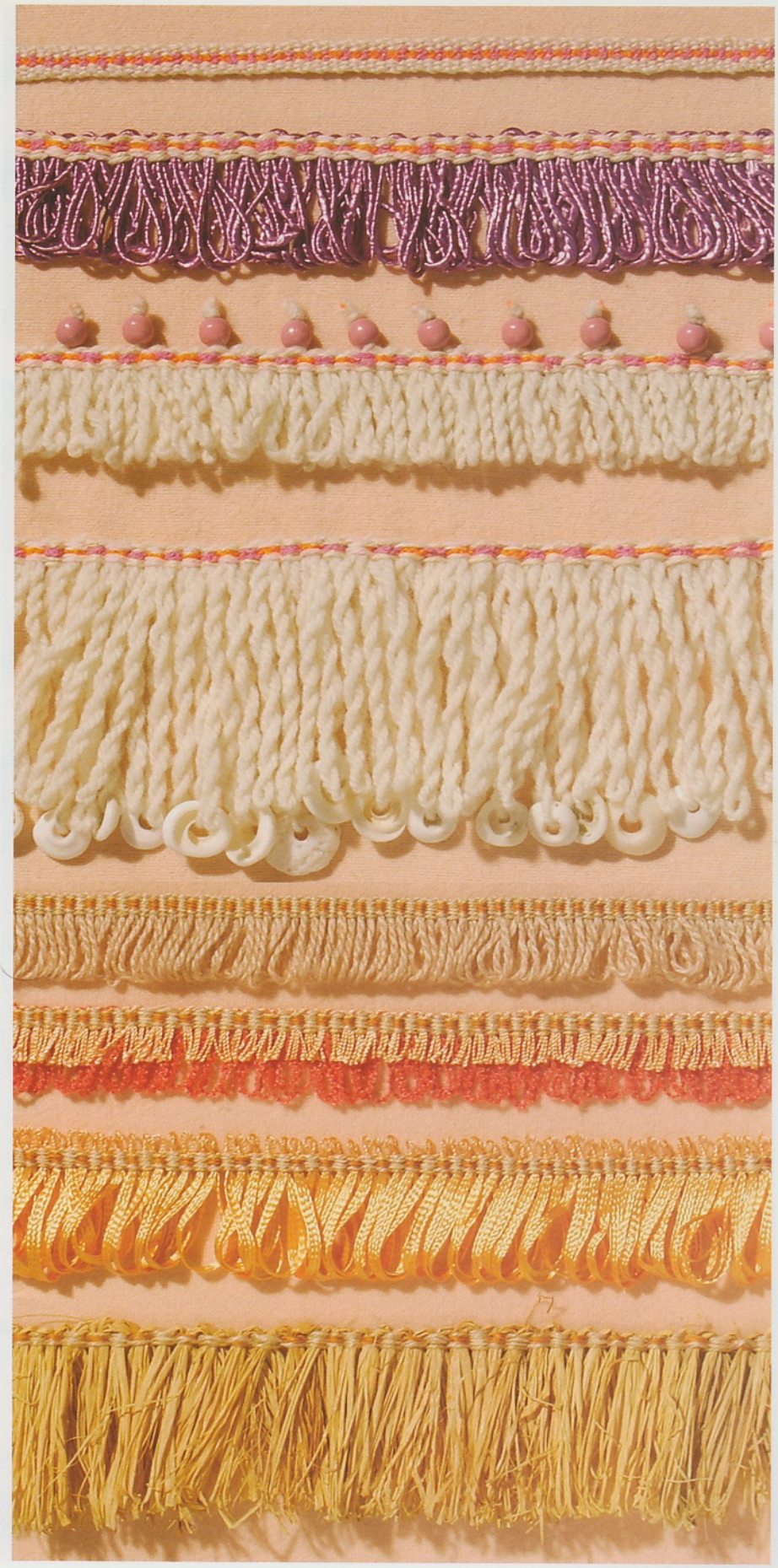

Voorbeelden franje

Ketting: 4 dr. wit, 1 dr. lila, 1 dr. oranje, 1 dr. lila, 4 dr. wit.

1. Geweven bandje zonder franje.
2. Inslag dubbele viscosedraad. Een dunne draad weeft mee om wegglijden van de laatste kettingdraad te voorkomen.
3. Inslag overtwiste wol, dubbel gebruikt. Door de overtwist vormt de franje vanzelf koordjes. Aan de draad zijn op vaste plekken kralen geknoopt.
4. Inslag van overtwiste wol waaraan schelpjes zijn geregen voor het gewicht, geweven met lange franje.

Ketting: 3 dr. beige, 1 dr. bruin, 1 dr. beige, 1 dr. bruin, 1 dr. beige, 1 dr. bruin, 3 dr. beige.

5. Enkele lussen met een enkele draad.
6. Twee luslagen, de bovenste rayon-, de onderste frottégaren. Na het weven is de bovenste kort afgeknipt.
7. Lussen aan beide zijden; kort boven (dun rayongaren), lang onder (glanzend rayon bandjesgaren).
8. Lussen van raffia, na het weven doorgeknipt en gekamd.

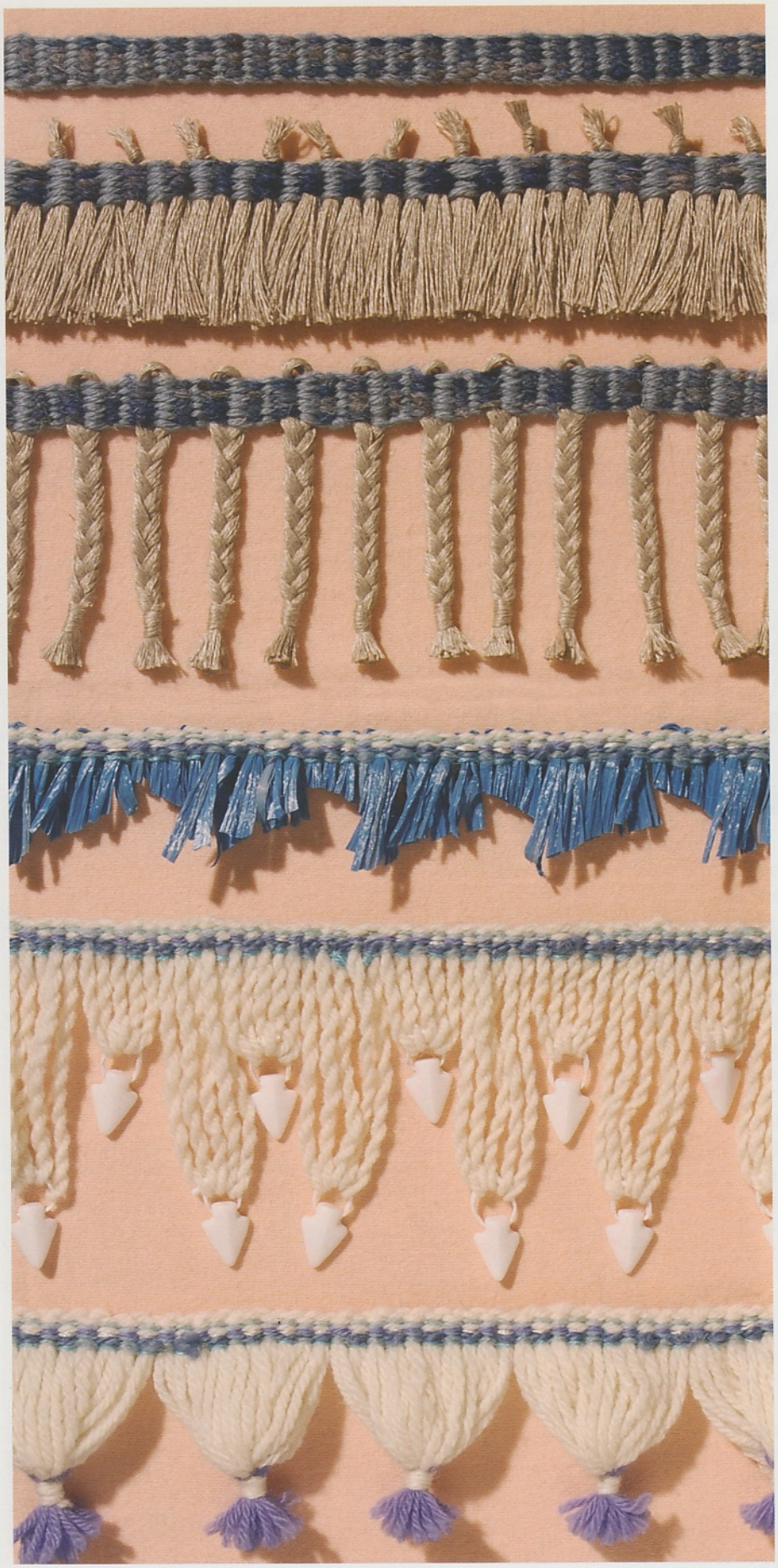

Een dunne draad (b.v. sterk naaigaren) mee laten lopen die alleen maar weeft en geen lussen vormt, lost dit op.

❖ *Opzetten*

Voor het maken van de eerste proefjes blijkt het handiger om kettingdraden op lengte af te knippen. Immers, het werken zoals de Portugese dat doet met alle bolletjes samen in één bak, geeft eindeloze verwarring en voor elk bolletje een apart bakje is ook niet ideaal. Bij het bepalen van de lengte van de kettingdraden denkt u aan de hoeveelheid nodig voor uw af te werken project. Bekend is dat bij bandweven een aanzienlijke portie garenlengte verloren gaat in het op en neer bewegen over de inslagdraden; het 'opweven'.

Een minimum van vijf kettingdraden is vereist om de franje nog voldoende te binden.

Breng het juiste aantal draden van de gewenste lengte bij elkaar. Trek ze samen door het gat in het paaltje. Een hulpmiddeltje is om een draad om het bosje te leggen en deze draad door het gat te halen en dan de bos erdoor te trekken.

Rijg de draden zoals gewenst in de weefkam en knoop ze bij elkaar.

Breng de draden op gelijke spanning door een aantal keren de knoop naar voren te trekken en de bundel dan weer naar achteren te trekken.

Veranker de bundel met een paalsteek rond het paaltje. Blijkt tijdens het weven dat deze knoop te veel slipt dan legt u er nog een paalsteek bovenop. Gegarandeerd dat de ketting nu niet meer glijdt.

Voorbeelden franje

Ketting: dikke wol waarvan de donkerste met kleurverloop; 2 dr. licht, 5 x 1 dr. donker 1 dr. licht, 1 dr. licht.
9. Geweven bandje zonder franje.
10. Voor de inslag zijn linnen kettingresten gebruikt. Elk knoopje is een nieuw bosje kettingeinden. Na het weven zijn de lussen doorgeknipt.
11. Wollen inslag (gelijk aan ketting) die gewoon op en neer weeft. Plaatselijk zijn bosjes linnen draden mee ingelegd. Na het weven zijn deze gevlochten en omwikkeld.

Ketting van dikke witte wol en dunner materiaal in blauwtinten: 2 dr. wit, 2 dr. lichtblauw, 1 dr. wit, 1 dr. paarsblauw, 1 dr. bleekblauw glanzend, 2 dr. middelblauw, 2 dr. aquablauw.
12. Inslag kunststof raffia met vijf lange en vier korte lussen. Na het weven zijn de lussen in vorm geknipt.
13. Inslag overtwiste wol, vijf korte en vijf lange lussen. Na het weven zijn de uiteinden per vijf samengenomen en is er een witte pijltjeskraal ingehangen.
14. Inslag dubbele witte wol. Na het weven zijn tien inslagen samengenomen en hierin is een klein lila kwastje gemaakt, afgebonden met wit.

❖ *Weven*

Als franjelatje kan elk stijf, glad en plat voorwerp dienen. Steeklatje, reepje karton of liniaal voldoen allemaal.
De franjelussen mogen lang zijn of kort, je kunt ze in vorm weven, aan twee kanten lussen weven of een dubbele rij met korte lussen boven en lange eronder, verschillende luslengtes na elkaar of twee lagen franje in verschillende kleur, materiaal en/of lengte.
Bij elke nieuwe manier vergt het enige oefening om een gemakkelijke manier van weven te vinden. Dat duurt echter zelden langer dan een aantal inslagen.

❖ *Na het weven*

Je mag de geweven franje meteen langs een kussentje zetten, of onderlangs de nieuwe tas, of rondom een sjaal.
Het experimenteren kan ook nog doorgaan. De lussen kun je op velerlei wijzen bewerken. Neem de schaar ter hand en knip de lussen door, knip ze in vorm of knip slechts de helft van de lussen door.
Franje geweven met overtwiste garens kun je mooi in elkaar laten rollen door elke lus even apart vast te nemen en te draaien.
Je kunt een aantal lussen bij elkaar binden en er dan een kwastje of een kraal in hangen. Je kunt de doorgeknipte lussen ook vlechten of met macramé bewerken.

Dacht je nóg dat franje truttig was? Dat imago is er toch hopelijk nu wel vanaf. Veel plezier ermee!

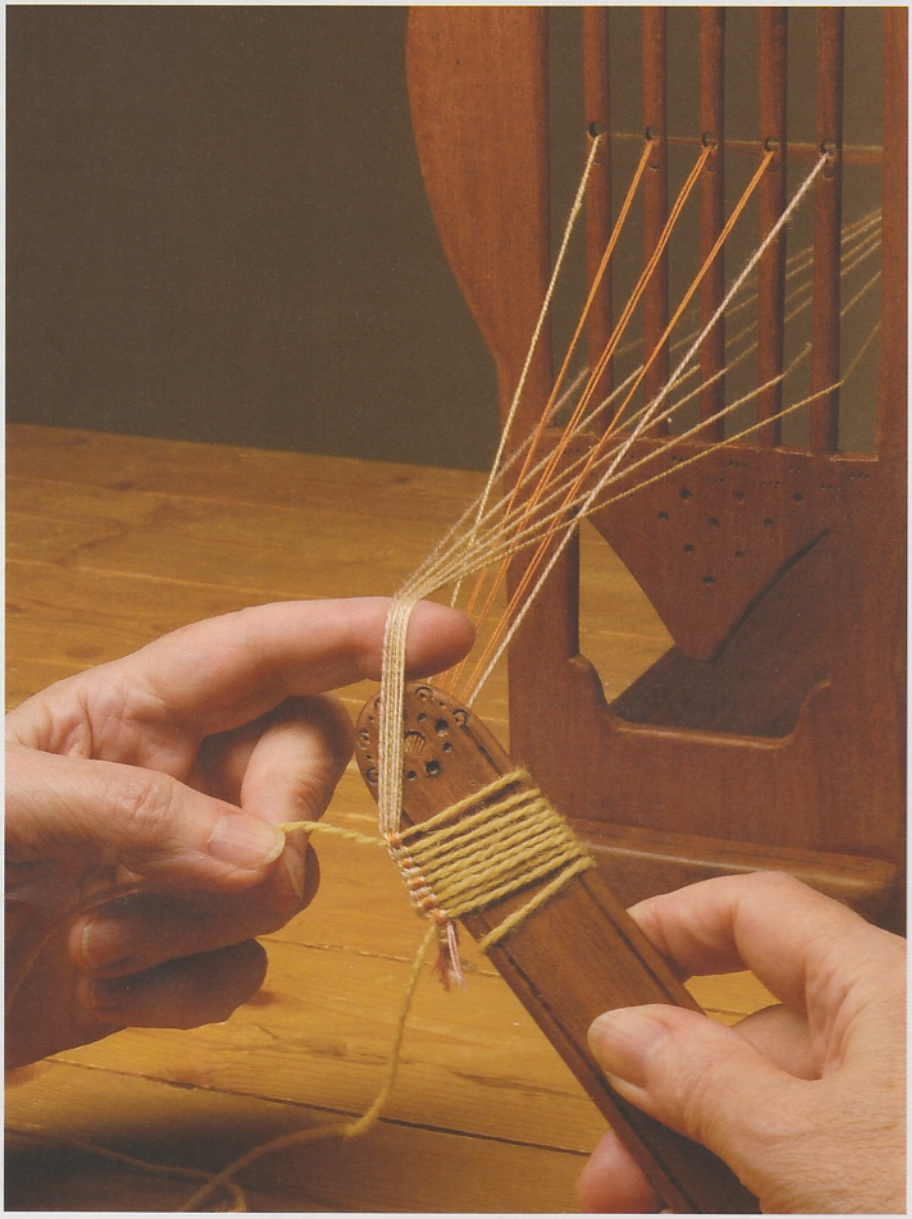

Het weven
Op de bovenste foto het begin van een franjeweefseltje. De sprong is ontstaan door de dradenbos omlaag te brengen. De inslagdraad ligt al om het franjelatje. Bij het terughalen van het franjelatje ontstaat een inslag met een dubbele draad en een franjelus.

Op de onderste foto zien we de sprong die is ontstaan door de dradenbos omhoog te tillen. De linker wijsvinger houdt de sprong open en het franjelatje wordt erin gestoken.
Om het franjelatje zien we al een aantal franjelussen en aan de linkerkant het geweven bandje.